

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Полтавський державний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка

Кафедра музики

***УКРАЇНСЬКИЙ МУЗИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ:
ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ***

Текст лекції

Український музичний інструментарій: історія виникнення та розвитку: Текст лекції до навчального курсу "Оркестровий клас" для студентів психолого-педагогічного факультету зі спеціальності 6.010100 – „Педагогіка і методика середньої освіти. Музика” / Укл. Н.М. Буць – Полтава, 2007. – 24 с.

Рецензенти: кандидат педагогічних наук, доцент кафедри музики Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка О.О. Лобач; викладач Полтавського музичного училища імені М. Лисенка О.В. Куріній.

Затверджено вченою радою Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (протокол № 2 від 27. 09. 2007 р.

Полтава-2007

Вступ

В Україні оркестрова робота займає важливе місце у професійній діяльності учителя музики, тому у вищих навчальних закладах приділяють значну увагу оркестровій підготовці студентів.

В оркестровому класі творча особистість студента формується через розвиток у нього творчої активності, яка відбивається в різних аспектах його діяльності. Гра в оркестрі розвиває у студентів почуття колективізму, емоційну чутливість, художній смак, а також музичні здібності, інструментально-оркестрові навички. Упродовж навчання студентів потрібно оволодіти всіма компонентами оркестрової гри.

"Оркестровий клас" вивчається упродовж I - V курсів. Вивчення курсу тісно пов'язано з усіма дисциплінами музичного циклу, які формують професійну підготовку майбутнього вчителя музики. У зв'язку з цим, викладач оркестрового класу, орієнтуючись на знання, уміння та навички, одержані студентами з усіх предметів спеціального циклу (диригування, основний та додатковий інструменти, теоретичні дисципліни), пропонує систему роботи з оркестром, яка повинна допомагати їм у майбутній оркестровій роботі.

Основним видом навчальної діяльності студентів оркестрового класу є практичні заняття, під час яких студенти оволодівають інструментально-оркестровими та концертно-виконавськими уміннями і навичками. Студенти, які вступають до вищого навчального закладу, не володіють достатніми теоретичними знаннями у галузі оркестрового виконавства, тому виникає потреба проводити паралельно із практичними заняттями лекції. Запропонований текст лекції з теми „Український музичний інструментарій: історія виникнення та розвитку” є першою проблемою цього курсу, розрахованого для студентів середніх і вищих педагогічних, музичних навчальних закладів стаціонарної форми навчання.

УКРАЇНСЬКИЙ МУЗИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ: ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ

ПЛАН

1. Виникнення музичних інструментів.
2. Універсальна класифікація музичних інструментів.
3. Генезис розвитку українського народного інструментарію.
4. Різновиди та склади оркестрів.
5. Розташування інструментальних груп в оркестрах.

З давніх часів у побуті музика завжди займала важливе місце. Про це свідчать знайдені вченими різні археологічні дослідження істориків і музикантів. Хоча про рівень музичної культури того часу, про функції інструментарію, мало що відомо, кількість археологічних пам'яток, "географія" їх розповсюдження підтверджують значну роль їхнього мистецтва у духовному житті й віруваннях наших далеких предків, у дозвіллі. З глибини віків прийшли до нас зразки обрядового фольклору, та деякі звичаї, тісно пов'язані з музикою, що становлять нині своєрідні "живі" релікти мистецької діяльності.

Як мистецтво взагалі, так і музичні інструменти, беруть свій початок у трудовій діяльності людей. Колись вони мали більш прикладне, ніж естетичне значення. У давнину люди використовували різні предмети природні або саморобні та перетворювали їх на музичні інструменти. Різні колотушки, дуплисте дерево, які люди спочатку використовували для організації своєї праці, а пізніше вони перетворилися в ударні інструменти, які вважаються найдавнішими.

Роги і трубчасті кістки тварин, пустотілі раковини спочатку служили людям засобом зв'язку. З часом на них було зроблено отвори для зміни висоти звуку. Вони стали першими духовими музичними інструментами, що вважаються пізнішим і якісно новим етапом розвитку народного інструментарію. Проте ударні і духові інструменти не задовольняли естетичних запитів

людей. Його пошуки привели до створення струнних інструментів, прототипом яких був лук з туго натягнутою тятивою.

На сьогодні всі музичні інструменти складають три основні групи: **ударні, духові та струнні**. Музичні інструменти створювалися, розвивалися і вдосконалювалися у процесі економічного, технічного і культурного розвитку суспільства.

Наука, яка вивчає традиційну інструментальну культуру називається **органологія** (від лат. organon – інструмент; logos - наука), яка з'явилася понад 150 років тому. У різні часи дослідженням музичного інструментарію займалися: Грохео та Преторіус (13-14 ст.), Г.Берліоз, Г.Геварт, А. Гуменюк, М. Глінка, Р. Гусак, В.Гуцал, К. Закс, К. Квітка, Ф. Колеса, О. Курінний, М. Лисенко, І. Мацієвський, В. Мійон, А. Римський-Корсаков, Е. Хорнбостель, Г. Хоткевич, А. Шеффнер.

За весь період дослідження музичних інструментів склали певні класифікації: **структурні та функційні**.

Основу **структурної** класифікації складає матеріал, джерело та спосіб видобування звуку, конструкція музичного інструменту. Вона відображала музичну практику і стиль тієї епохи коли вони виникли.

Історично склалися такі класифікації:

- 1) основу *давньокитайської* класифікації склали критерії матеріалу музичного інструменту (бамбук, дерево, метал, каміння, шовк, гарбуз, земля);
- 2) у *давній Індії* музичні інструменти класифікували за джерелом звуку (шкіра, струна, повітря, сам музичний інструмент);
- 3) вчений *Боецій* (V ст. н. е.) розподіляє музичні інструменти за способом видобування звуку на духові, щипкові, ударні інструменти;
- 4) вчений *Касіодор* (VI ст. н.е.) пропонує розподіл інструментарію на духові, струнні та ударні;
- 5) вчений *Авіценій* (XI ст. н.е.) духові музичні інструменти поділяє на дерев'яні та мідні, а струні – на щипкові, смичкові та ударні.

Виникнення **функційних** класифікацій припадає на 560-640 р.р. н. е.

Дослідник Грохео музичні інструменти розподілив: на струнні, духові та ударні. Вчений епохи пізнього Відродження Преторіус виокремив 2 функції музичних інструментів: 1) фундаментальну (основну); 2) орнаментальну (прикрашавальну).

На початку ХХ ст. французький вчений В. Мійон пропонує класифікацію музичних інструментів, яка складається з 4 груп: 1) ідіофони, 2) мемброфони, 3) хордофони, 4) аерофони. Основними критеріями класифікації В. Мійона були джерело та спосіб добування звуку.

У 1914 році Ерїх фон Хорнбостель та Курт Закс на основі класифікації В. Мійона створили **універсальну класифікацію** музичних інструментів, основними критеріями якої були – конструктивні особливості, джерело і спосіб видобування звуку. За цією класифікацією музичні інструменти розподіляються на 4 групи:

1. *Ідіофони* – музичні інструменти, джерелом звуку яких є самі інструменти або його деталь, яка звучить.
2. *Мемброфони* – музичні інструменти, де джерелом звуку є мембрана (шкіра).
3. *Хордофони* – музичні інструменти, що мають джерелом звуку струну.
4. *Аерофони* – музичні інструменти, в яких джерелом звуку є стовп повітря.

Універсальна класифікація музичних інструментів за Е. Хорнбостелем та К. Заксом

I. Ідіофони	
1. Ударні	1) із визначеною висотою: ксилофон, металофон, віброфон, пляшки з водою; 2) із невизначеною висотою: тарілки, трикутник, кастаньети, рубель, деркач, підкова, дзвіночки, ложки, калатало.
2. Щипкові	Дримба.
3. Фрикційні (тертя)	Рубель, посудина та пластини.

II. Мемброфони	
1. Ударні	1) із визначеною висотою: литаври; 2) із невизначеною висотою: від малого бубону до великого барабану.
2. Щипкові	Африканський барабан (барабан зі струнами).
3. Фрикційні	Бугай, бербениця (бочка, в якій вимочують сир)
4. Мірлітони	Очеретина або очеретянка, гребінь, бугай.
III. Хордофони	
1. Прості (ін-ти без грифу)	Арфа, бандура, гуслі, цимбали.
2. Складні (ін-ти із грифом)	Домра, балалайка, скрипка, басоля, гітара.
За звуковидобуванням	
1. Ударні	Цимбали, фортепіано.
2. Щипкові	Домра, бандура, клавесин.
3. Фрикційні	1) смичкові: скрипка, альт, віолончель, контрабас, басоля; 2) з фрикційним колесом: ліра.
IV. Аерофони	
1. Вільні (не муз-ні ін-ти)	1). Травичка, листочок дерева (груша, береза, бузок, липа); 2) Імітація співу птахів (плівка).
2. Флейти	1) поздовжні; 2) поперечні (давньосхідні); 3) окариновидні: окарина, свистульки; 4) поздовжні: - свисткові (сопілка, жоломига, денцівка); - відкриті (тилінка, грілка, велика флюяра); - багатоцівкові (ребро, кувиці, свиріль).
3. Шаламеї (язичкові)	Гармошки, баяни та їх різновиди, жалійка, брилка, гуцульський дідик, сурма, російська брилка, ріжок, волинка (дуда, коза).
4. Труби (мундштучні)	1) вузькомензурні (вузькі, довгі): трембіта; 2) широкомензурні: чабанські роги (без отворів), труби.

Генезис українського народного інструментарію

Народний інструментарій – галузь одночасно духовної та матеріальної культур, яка більш наочно відображає типологію музикування, особливо на початкових етапах розвитку людини, коли музичні інструменти склали невід'ємну частину виробничого побуту (мисливство, землеробство, вівчарство) та виконували комунікативні функції.

Український народний інструментарій надзвичайно багатий та різноманітний. В Україні побутує багато інструментів, які запозичені від інших народів: гітара, мандоліна, балалайка, гармонія, баян, волинка, дрімба, ліра, класичний зразок скрипки, цимбали, флейта Пана (кувиці або свиріль), окарина та інші. Але деякі з них використовувалися у музичному житті епізодично (гітара, мандоліна, балалайка), а інші стали українськими (цимбали, волинка, скрипка, ліра, свиріль, дрімба, згодом баян).

Одним із джерел вивчення східнослов'янського інструментарію є фрески Софії Київської, де зображені скоморохи, які грають на флейтах, гусях, гудках. Це засвідчує про різноманітність форм інструментального музикування у Київській Русі.

Із введенням християнства на Русі змінюється доля розвитку інструментальної музики. Народний інструментарій як частина народного побуту, обрядів, ігор у офіційних колах трактувався як прояв язичництва та був оголошений поза законом. Після наказів царя Олексія Михайловича (1648-1649 рр.) розпочалися переслідування народних умільців – скоморохів, танцюристів та музик: „... домры, и сурины, и гудки, и гусли, и всякие гудебные бесовские сосуды... велеть выимать, и изломав те бесовские игры, велеть жечь...” [10, с. 5].

Найбільш сприятливі умови для розвитку інструментальної музики склалися у західноукраїнських землях, які опинилися під владою польсько-литовської держави з XIV століття, тому що церквою дозволялося використовувати їх в культових обрядах.

Із початком визвольної боротьби проти поневолювачів у XV- XVII ст. розпочинається новий злет розвитку народного

інструментарію. У Запорізькій Січі, в опришків Прикарпаття та Карпат особливу соціальну вагу набувають народні кобзарі, бандуристи, які брали участь у військових походах.

У полковій музиці козаків використовувалися духові та ударні інструменти – труби, тулумбаси, пищалки. У Прикарпатті та Карпатах таку ж роль виконували лірники, волинщики (дударі-гайдари). Вони створили в Україні спеціальне епічне народно-професійне середовище, яке склало основу для розвитку народно-музичного професіоналізму. Особливістю цих музикантів було вільне володіння інструментом (кобзою, бандурою, лірою). Цьому мистецтву вони вчилися у кобзарських і лірницьких цехах, які відомі в Україні з XVII- XVIII ст. За високий виконавський професіоналізм українських кобзарів, лірників запрошували як придворних музик.

У давніх табулятурах XVII ст. зустрічаються інструментальні п'єси під назвою „козак”, „дума”, „гайдук”, у пісенниках – танцювальні „коломийки”, які засвідчують про сформованість різних жанрів вокально-інструментальної та інструментальної музики, пов'язані з танцем. Розглядаючи функції тогочасної інструментальної музики, В.О. Гуцал виокремлює три типи награвань:

- 1) трудові, обрядові сигнального характеру;
- 2) мелодії, які супроводжують танці та пісні, переважно танцювального складу;
- 3) інструментальна музика фонового характеру, яка супроводжує епос – билини, балади, думи [10, с.6].

В українській інструментальній музиці переважають парні ритми національних танців – козака, гопака, коломийки, аркана. У жанрах інструментальної музики, українська музика легко асимілює з музикою інших народів. Наприклад із такими танцями, як: полька, кадрили, вальс, краков'як, молдаванеска.

Здавна народно-інструментальна музика була складовою фольклорної синкретичної єдності (співу, рухів, обрядового дійства) та нерозривно пов'язана з інтонаційним мисленням конкретного середовища. Вона відображала ладовий стрій музикування цього середовища, водночас впливала на його

становлення та характер. Зазначимо, що у тих регіонах, де переважала вокальна традиція, їй підкорялася інструментальна, і навпаки. Ця закономірність трансформувалася і в Україну. Так, у східних регіонах, де домінувала вокальна традиція, вона впливала на інструментальні форми народного виконавства. У західних регіонах, де поряд із активним розвитком пісенних жанрів розвивалося інструментальне музикування, яке яскраво відбилося на мелосі Прикарпаття та Карпат. У його ритмо-мелодичній структурі, побудованій на танцювальних ритмах коломийки й гуцулки, відчуються звороти мелодій, що імітують інструментальні награвання.

Отже, український народний інструментарій створювався упродовж багатьох років. Існуючі моделі будь-якого музичного інструменту мають багато локальних варіантів за формою, назвою, строю, декору та ін. У цій різноманітності форм і тембрів, „ненормованому” натуральному строї виникає неповторне багатство народної української інструментальної музики.

Різновиди і склад оркестрів

У Стародавній Греції оркестром називали місце перед сценою, де розташовувався хор, який супроводжував сценічну дію трагедії. З часом значення цього слова розширювалося та змінювалося.

У Європі оркестром називали приміщення у театрі, де знаходилися музиканти, а пізніше – колективи музикантів.

У наш час під словом оркестр мають на увазі: 1) певний склад музичних інструментів; 2) колективи музикантів, які приймають участь у виконанні музичних творів. Важливою рисою оркестру є органічність зв'язку та взаємодії інструментальних тембрів музичних інструментів.

Поміж різних видів оркестру найбільше поширення оркестру отримали: *симфонічний оркестр, духовий оркестр, оркестри народних інструментів і джазові колективи*. Вони відрізняються складом інструментів і певними тембровими й динамічними засобами виразності.

Симфонічний оркестр

Відомо, що у добу середньовіччя та Відродження інструментальна музика звучала на святах, турнірах, ярмарках. При дворі Ассіро - Вавілонії та давньому Єгипті існували музичні колективи, до яких входило близько 500 осіб (співаки, музиканти-інструменталісти, а іноді танцюристи).

Відомий історик Й. Флавій в „Іудейських древностях” описав яскраве культове дійство Палестини у I ст. н. е., на якому приймали участь 200 000 співаків, 200 000 трубачів, 40 000 арфістів і 40 000 виконавців на систрах.

У III ст. до н.е. грецький історик Полібій став свідком комічного випадку, який стався із 13 флейтистами у Римі. Під час виступу публіка розпочала нудьгувати. Для покращення настрою римляни змусили музикантів вчинити бійку між собою.

У середньовічній Польщі народних музикантів, фокусників, комедіантів вважали бажаними гостями навіть у монастирях та при дворі єпископа. Відомо, що єпископ М. Длугош „любил насладжваться шумным хором лютен, труб, дудок и всяких других гудошных инструментов” [2, с.7].

У добу Ренесансу у Флоренції та Венеції інструментальна музика звучала всюди: на святах і в побуті. Флорентійська сеньйорія була вимушена видати наказ. В ньому заборонялося ходити по вулицях із піснями та грати на флейтах, віолах, цитрах та інших музичних інструментах після вечірнього дзвону до ранку. У разі порушення постанови винні сплачували штраф, а інструменти відбиралися.

У XV-XVI ст. функціонували музичні ансамблі задля розваг королів та герцогів. У 1454 р. у Лілліє при дворі Філіпа Доброго, герцога Бургундського був організований „Фазаній бенкет”, метою якого було об'єднати рицарів для здійснення нових хрестових походів. Серед різноманіття розваг, турнірів, вуличних ходів, гостей очікував гігантський паштет, у середині якого знаходилися 28 музикантів, що грали на різних музичних інструментах. У цей час в європейських містах з'являються духові та струнні ансамблі, які дарували своє мистецтво для простих людей. Але ці ансамблі не можна назвати

симфонічними оркестрами. Вони не мали постійного складу музичних інструментів та виконували інструментальну музику прикладного значення (під нею танцювали, воювали, ховали людей).

Виникнення оркестру у сучасному значенні цього слова дослідниками прийнято вважати кінець XVI ст., коли композитори почали писати інструментальні твори для спеціального виконання перед слухачами. Це пов'язано із виникненням світської інструментальної музики, з появою нових музичних жанрів: опери, балету, ораторії, симфонії, увертюри та концерту.

Історія оркестру – це історія диригентського мистецтва та окремих колективів. У другій половині XIX ст. на зміну композиторів, який диригує свою музику, приходять диригенти нового типу, який виконує музику інших авторів. Першими були – Ганс фон Бюлов, Річард Вагнер, Ганс Ріхтер, Фелікс Мотль, Густав Малер, Фелікс Вейнгартнер, Артур Нікіш.

Залежно від складу інструментів прийнято розрізняти види симфонічного оркестру: *струнний або смичковий, малий симфонічний і великий симфонічний.*

До складу *камерного оркестру* входить 12-20 музикантів. Основу оркестру складають виконавці на струнних музичних інструментах. Іноді додаються: клавесин, флейта, гобой, фагот, валторна та інші.

У XX ст. метою створення камерних оркестрів є виконання старовинної музики (Concerti grossi А. Кореллі, А. Вівальді, „Бранденбурзькі концерти” Й. Баха, Concerti grossi Г. Генделя, „Дивертисменти” В. Моцарта, твори П. Хіндеміта, Д. Шостаковича опери „Нос”, А. Шнітке Concerti grossi для двох скрипок та камерного оркестру).

Струнний оркестр складається із 60 музикантів. До „*струнного*” (або смичкового) оркестру входять струнні інструменти (іноді залучають арфу, трикутник).

Малий симфонічний оркестр складають інструменти смичкової та дерев'яної духових груп із додаванням валторн (іноді труб), литавр, арфи та деяких ударних інструментів.

Великий симфонічний оркестр включає інструменти всіх основних груп: смичкової, дерев'яної духової, мідної духової, ударної, а також клавішно-щипкової. Організація симфонічного оркестру базується на об'єднанні споріднених інструментів в інструментальні групи.

До складу *групи смичкових інструментів* входять скрипки, альти, віолончелі та контрабаси. Ця група розподіляється на п'ять оркестрових партій: перші скрипки, другі скрипки, альти, віолончелі та контрабаси. Кількість виконавців для кожної партії неоднакова та залежить від складу оркестру.

До складу *групи дерев'яних духових інструментів* входять: флейти, гобої, кларнети, фаготи.

1) Родина флейт: велика флейта, мала флейта або пікколо, альтова флейта.

2) Родина гобоїв: гобой, англійський ріжок або альтовий гобой.

3) Родина кларнетів: кларнети у строї В, А, С, малі кларнети або пікколо у строї Es, D, бас-кларнет у строї D, менш використовується у строї А.

4) Родина фаготів: фагот, контрафагот.

До складу *групи дерев'яних духових інструментів* епізодично можуть входити саксофони: сопрановий (у строї В), альтовий (у строї Es) та теноровий (у строї В).

На відміну від смичкової групи, у групі дерев'яних та мідних духових інструментів кожний музикант є єдиним виконавцем своєї партії. Відповідно кількість виконавців цієї групи дорівнює кількості партій, які вказані у партитурі.

До складу *групи мідних духових інструментів* входять:

1) Родина валторн: стрій F, F-B (B-F).

2) Родина труб: стрій В, рідко F.

3) Родина тромбонів.

4) Туба.

Для мідної духової групи типові наступні склади інструментів:

а) у малому симфонічному оркестрі: 2-4 валторни, 2-3 туби. Інші інструменти цієї групи у малому симфонічному оркестрі відсутні.

б) у великому симфонічному оркестрі: 4-6-8 валторн, 2-3 (рідко 4-5) труби, 3 (рідко 4) тромбони, 1-2 туби.

До складу *групи ударних інструментів* входять:

1) ударні з визначеною висотою звуку: литаври, ксилофон, дзвіночки, дзвони та челеста;

2) ударні без визначеної висоти: трикутник, кастаньети, бубон, малий барабан, тарілки, великий барабан та інші.

Цим список ударних не обмежується. Використовують також бубонці, тріскачки, дерев'яні коробочки, бруски, циліндричні барабани, тимпліто, маракаси та інші інструменти.

У цій групі одному виконавцеві нерідко доручають декілька партій різних інструментів. Але, як правило, вважається за потрібне мати трьох музикантів-ударників: виконавця на литаврах, на дрібних ударних інструментах та на великих ударних інструментах (великий барабан, тарілки, тамтам).

До складу *групи щипкових та клавішних інструментів* входять: арфа, челеста, фортепіано, орган. У разі, коли на смичкових інструментах звук видобувається щипком (*pizzicato*), вони також належать до інструментів щипкової групи.

Кількість арф в оркестрі обмежується до двох при одній партії. Челеста, фортепіано та орган вводяться в оркестр як окремі інструменти з оригінальною партією.

Оркестр на концертній естраді розміщується, як правило, по інструментальних групах. Відповідно до розміщення інструментів на естраді, оркестр звучить по-різному (*див. додаток 1, додаток 2, додаток 3*).

Духовий оркестр

Основу духового оркестру складають родина мідних духових інструментів із залученням дерев'яних та ударних.

Оркестр російських народних інструментів

В інструментальному складі сучасного оркестру російських народних інструментів відбивається вся його історія. У ньому звучать всі старовинні інструменти – домри, балалайки, гуслі, гармоніки, жалійки, бубонці, бубони, тріскальця.

Склад сучасного оркестру створювався поступово. Перші об'єднання вдосконалених домр, балалайок, гуслів та ударних інструментів відбулися в оркестрі В. Андрєєва, які складають основу російських народних оркестрів й до сьогодні. З часом до цього складу почали вводити гармоніки та духові інструменти. У процесі оновлення оркестру російських інструментів характерні дві тенденції: одна – введення старовинних інструментів, друга – використання раніше реконструйованих інструментів симфонічного оркестру. Перша тенденція призвела до появи оркестрів фольклорного типу, а друга – до створення академічних оркестрів нового типу.

На сьогодні склалися декілька типів складів російських народних оркестрів:

1. У ***традиційному академічному складі оркестру російських народних інструментів*** звучать всі старовинні інструменти – домри, балалайки, гуслі, гармоніки, жалійки, бубонці, бубони, тріскальця. Його універсальний репертуар включає обробки народних пісень, естрадну та класичну музику, акомпанементи солістам-інструменталістам та вокалістам.

2. ***Фольклорний склад*** об'єднує рідкісні та традиційні народні інструменти. До репертуару таких оркестрів входить старовинна народна музика, обробки пісенних та танцювальних мелодій, музичні твори, написані у народному стилі з використанням самобутніх тембрових барв і характерних прийомів гри.

3. ***Спеціальний склад*** має прикладне значення – виконання акомпанементу до хорового чи танцювального колективу. Тут використовуються поряд із інструментами традиційного академічного складу – струнними, баянами, духовими та ударними групами ще й мідні духові інструменти (труба, тромбон, валторна), а іноді фортепіано. Нерідко до такого складу входять фагот і кларнет. У репертуарі таких колективів – народні танці, масові пісні та окремі оркестрові номери.

4. ***Малий склад*** оркестру (до 15 осіб) призначений для супроводу хорового чи танцювального колективів, солістів-вокалістів, які виступають у концертних залах і відкритих майданчиках за допомогою підсилюючої апаратури. До нього входять основні інструменти академічного складу, але партії струнних інструментів виконуються не групами музикантів, а окремими солістами.

Поступового поширення набули малі склади оркестрів – ансамблі солістів. Але й на сьогодні актуальним показником є не кількісний, а якісний бік виконавства, тому як зменшення складу пов'язано не тільки з наявністю у залах апаратури, але й підвищенням рівня вимог до виконавської майстерності.

Наводимо інструментальні склади професійних народних оркестрів Росії. Порівняйте склади оркестрів російських народних інструментів (відмінності запишіть у два стовпчики).

Державний академічний російський народний оркестр імені М. Осипова: флейта, флейта пікколо, гобої – 2, свиріль, жалейка, брилка, володимирські ріжки (сопрано I, II, альт, тенор), баяни I, II, оркестрові гармоніки (сопрано I, II, баритон, бас), литаври, трикутники, кастаньєти, бубон, малий барабан, тарілки, великий барабан, ложки, трещотки, дзвіночки, ксилофон, гуслі щипкові, гуслі клавішні, гуслі дзвінки, група трьохструнних домр (пікколо, малі, мецо-сопранові, альтові, басові), група балалайок (прими, секунди, альти, басы, контрабасы).

Академічний оркестр російських народних інструментів Центрального телебачення: група трьохструнних домр (пікколо, малі, мецо-сопранові, альтові, басові), флейта, флейта пікколо, гобой, оркестрові гармоніки (сопрано I, II, альт, баритон, контрабас), литаври, трикутник, кастаньєти, бубон, малий барабан, великий барабан, дзвіночки, ксилофон, гуслі щипкові, гуслі клавішні, гітара, група балалайок (прими, секунди, альти, басы, контрабасы).

Оркестр українських народних інструментів

Жанровими витоками оркестру українських народних інструментів стали традиційні троїсті музики, де один музикант грає мелодію, другий – акомпанемент (гармонію), третій – ритм (бас). Головною особливістю троїстих музик є імпровізаційність. У кожному ансамблі виступає провідний виконавець, якому „підігрують” інші

музики. На відміну від троїстих музик характер виступу оркестру українських народних інструментів повністю залежить від партитури музичного твору, від розуміння цієї партитури диригентом.

У 1969 році у Києві при Музично-хоровому товаристві було створено професійний оркестр українських народних інструментів, першим керівником якого став Я. Орлов, а другим диригентом був запрошений В. Гуцал. На той час панувала думка, що оркестр народних інструментів є домро - балалаєчний російський оркестр. Засновники пішли іншим шляхом. В основу оркестру було покладено українські народні інструменти – бандура, цимбали, скрипка, сопілка, сурма, ліра тощо.

В оркестровій бібліотеці налічується понад 1000 партитур інструментальних творів, українських народних пісень, класичних романсів, вокальних творів сучасних композиторів. Зокрема, П. Гулак-Артемівський „Інтродукція” та „Ліричний танець” з опери „Запорожець за Дунаєм”, М. Лисенко „Рапсодія №2”, М. Калачевський „Романс”, Я. Орлов „Гопак”, „Диканські музики”, Є. Адамцевич „Запорізький марш”, „Музичні награвання”, А. Ремшило „Гуцульські мелодії”.

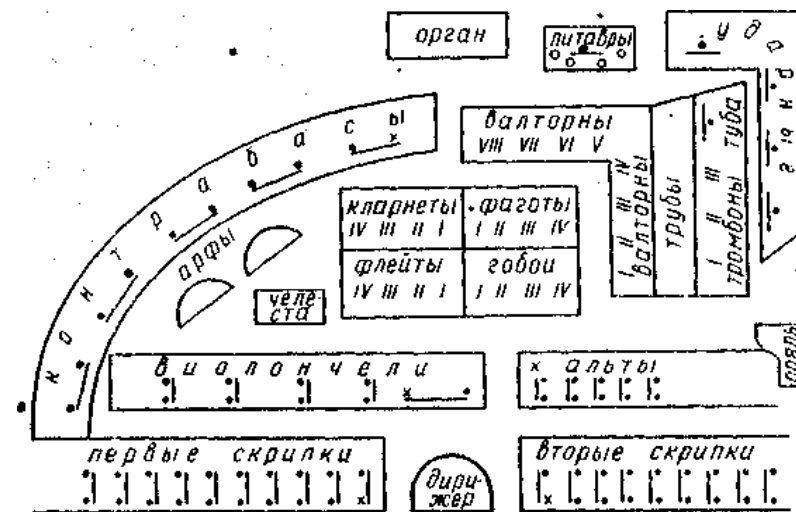
На сьогодні склад **Національного оркестру народних інструментів є наступним:** цимбали (I, II), бандури (I, II), ліра, кобзи (I, II), смичкові інструменти (скрипки - I, II; альти, віолончелі та контрабаси), баян, духові інструменти: флейта, флейта пікколо, гобой, кларнет, сопілка, окарина, сурми, флейта Пана, тромбон, труба, трембіта, дрімба; бугай, басоля, бугай. (План розміщення інструментальних груп див. (Додаток 4).

На сьогодні особливим представником інструментальних колективів є **джазові колективи**. Джаз-банди виникли у перші десятиліття ХХ ст. у США у Новому Орлеані. Світове визнання отримали джазові колективи під керівництвом Дж. Олівера, Д. Веллінгтона, Л. Армстронга.

Склад таких колективів може бути різним від 3-5 до 10-15 осіб і більше. До оркестру входять саксофони, кларнети, труби, фортепіано, контрабас, банджо, гітара та ударні. За радянських часів перші джазові колективи виникли під керівництвом А. Цфасмана (1926) та Л. Утьосова (1929).

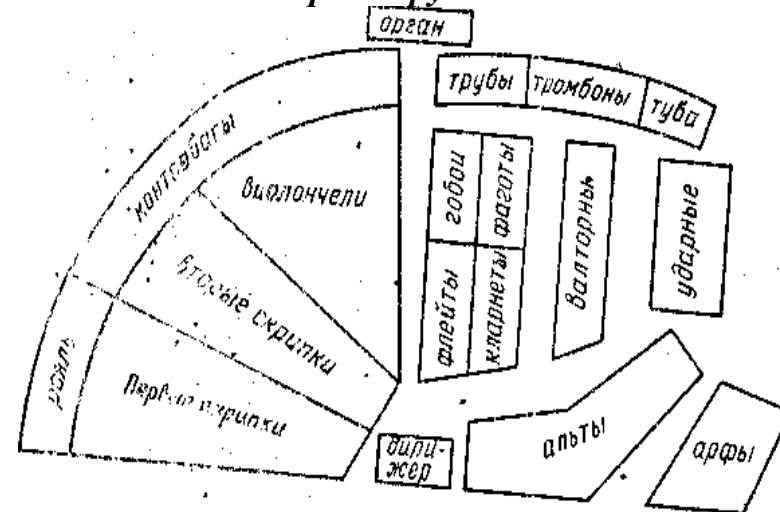
Додаток 1.

За радянських часів загальноприйнятим вважався наступний план розміщення симфонічного оркестру:

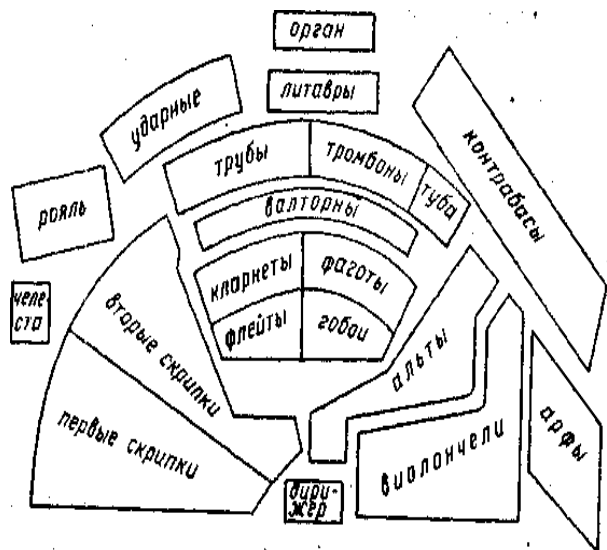
Додаток 2.

Розміщення Філадельфійського симфонічного оркестру

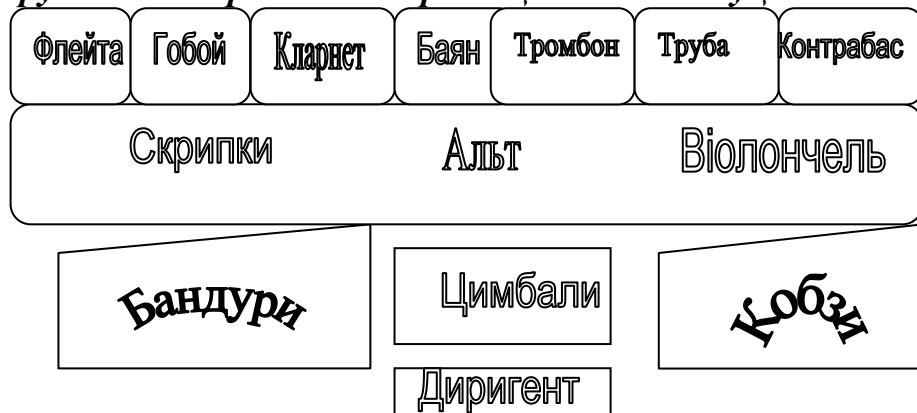
Додаток 3.

Розміщення симфонічного оркестру під керівництвом американського диригента Л. Стоковського:

Додаток 4.

Розміщення Національного оркестру народних інструментів України під керівництвом В.О. Гуцала

Симфонічний оркестр під керівництвом Курта Мазура

*Оркестр російських народних інструментів
під керівництвом В. Андрєєва (1900 р.)*

*Національний оркестр народних інструментів
України
під керівництвом В. Гуцала (1999 р.)*

Використана література:

1. Авксентьев В.Е. Оркестр русских народных инструментов. – М.: Советский композитор, 1962. – 67 с.
2. Барсова И.А. Книга об оркестре. – М., 1978. – 208 с.
3. Барсова И.А. Симфонический оркестр и его инструменты. – М.: Советский композитор, 1962. – 103 с.
4. Газарян С.С. В мире музыкальных инструментов. – М.: Просвещение, 1988. – 223 с.
5. Гуцал В.О. Грає оркестр українських народних інструментів, 1978. – 166 с.
6. Лапченко В.П. Курс гри в оркестрі народних інструментів. – Ч.1. – К.: Музична Україна, 1975. – 207 с.
7. Макуха Н.М. Український народний музичний інструментарій у формуванні музичної культури майбутнього педагога // Формування здорового студентського життя студентської молоді: реалії та перспективи: Матеріали Всеукраїнської конференції. – Полтава: Полтавський державний педагогічний університет ім. В.Г. Короленка, 2003. – С. 189-191.
8. Украинские народные наигрыши / Сост. В. Гуцал. – М.: Музыка, 1986. – 125 с.
9. Чунин В. Современный русский народный оркестр. – М.: Музыка, 1981. – 96 с.
10. Юцевич Ю. Словник музичних термінів. – К.: Музична Україна, 1977. – 206 с.

